

Тортіка М. В.

ORCID: 0000-0001-9674-5629

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства

Харківська державна академія культури

м. Харків, Україна

РЕДУКЦІЯ ДАТ ПОХОДУ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА ПРОТИ ПОЛОВЦІВ У 1111 Р.: ПРАКТИКА ІСТОРИКО-ХРОНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключові слова: половці, Володимир Мономах, літопис, історична хронологія, зчислення часу.

Серед етнічних груп східного походження, які відігравали помітну роль у культурному та політичному житті Південної Русі, половці посідають особливе місце. Для східноєвропейської історіографії дослідження історії половців наприкінці XI – на початку XIII ст. традиційно базувалося на даних давньоруських літописів. Як приклад, можна навести Іпатіївський і Воскресенський літописи, в яких містяться дані про похід Володимира Мономаха проти половців у 1111 р. від Р/Х або в 6619 р. від С/С. Протягом більш ніж столітньої історії досліджень, аналізуючи та порівнюючи зазначені літописні тексти, багато фахівців ставлять перед собою низку питань: перше – це ранній характер святкування Великодня (Пасхалія); далі – це питання про різноманітну інтерпретацію в тексті обох літописних текстів дати прибуття війська Мономаха до берегів Сіверського Дінця (Дону Великого); і, нарешті, це різночитання в рахунку тижнів, які передували рейду князівських загонів до кордону власне половецьких земель з подальшим взяттям Шаруканя та спалення Сугрова. Навряд чи слід якимось окремо коментувати факт того, що визначення дати Великодня та максимально чітке обґрунтування конкретних днів взяття Шаруканя та руйнування Сугрова необхідні дослідникам для більш чіткої локалізації самих половецьких центрів з подальшим коригуванням географії походу Володимира Мономаха.

Власне саме питання обчислення Пасхалії пов'язане з обмеженням Нікейським собором терміном Великодня, який не може бути раніше 4 квітня та пізніше 8 травня. Таким чином, зазначена в джерелах дата 2 квітня ніби виявляється поза межами можливого датування Великодня. Цікаво, що на ранній характер Великодня звернула увагу і С. О. Плетньова. Все ставатиме на своїй місці, якщо взяти за основу відліку не григоріанське,

а юліанське літочислення, однією із інтерпретацій якого є візантійська традиція зчислення часу. Сучасне датування на основі «нового стилю» є абсолютно немислиме для літописця XII ст. Проте межі розрахунку Пасхалії на основі юліанського стилю виглядають зовсім інакше (не раніше 22 березня – не пізніше 25 квітня).

Методика історико-хронологічного дослідження у даному випадку може бути побудована наступним чином: виявлення хронологічних фрагментів літописних текстів; аналіз самої датованої події; порядок послідовної реконструкції подій, описаних в даному історичному джерелі, з їх подальшим переведенням на сучасну систему обчислення часу. У зв'язку з цим слід зазначити, що в історичній хронології прийнято вважати основою для редуції скоріш за все не григоріанський, а юліанський календар. Власне, історики вважають його більш пристосованим до специфічних джерелознавчих розрахунків, пояснюючи подібну вибірковість складнішою циклічністю григоріанського календаря (400 років).

Отже, із залученням юліанського стилю, в контексті редуції дат Іпатіївського та Воскресенського літописних списків, ранній Великдень 2 квітня стає вірогідним і опосередковано підтверджує справжність літописних текстів. Це, у свою чергу, підтверджує і проведений автором математичний розрахунок Пасхалії для визначення Великодня в 1111 р. від Р. Х.

Наступним аспектом цього дослідження є питання про хронологію прибуття війська Володимира Мономаха на Дон (Сіверський Донець), тісно пов'язане з датуванням взяття Мономахом та союзними йому князями половецького центру – Шаруканя. З цього питання дані літописних текстів розходяться, стверджуючи, з одного боку (Іпатіївський список), що до «Дону» війська вийшли в «шостий тиждень посту», тоді як в іншому (Воскресенський літопис) повідомляється, що ця подія сталася в «п'ятий тиждень посту». Таким чином, можна припустити, що або джерела інформації у літописців були різні, або один із літописів несе в собі спотворену інформацію, а це в свою чергу порушує питання про її початкову автентичність. У такому контексті завданням хронологічного дослідження стає уточнення адекватності одного зі списків дійсної хронології подій. Історики понад сто років прагнули «викрити» один зі списків у спотворенні хронологічної інформації, при цьому зовсім не враховуючи факт того, що давньоруське поняття «тиждень» може мати два значення: традиційне – неділя та давньоруське (але більш пізнє) «седмица». Такий погляд на заявлену проблему робить достовірними повідомлення обох списків, інформація яких побудована на подібних даних, однак у контексті різних хронологічних систем координат.

Слід наголосити, що сьогодні однією з найскладніших наук у комплексі спеціальних історичних дисциплін справедливо вважається історична хронологія. Власне, вже з перших спроб редуції стародавніх

систем обчислення часу, їх переведення на юліанський календар французьким ученим Жозефом Скалігером (XVI ст.), а пізніше, в контексті аналогічних досліджень, його пізнішого німецького колеги Людвіга Іделера (кін. XVIII – перша половина XIX) ст.) Завданням історичної хронології було вивчення уявлень про час з подальшим перекладом дат історичних джерел на сучасне літочислення. У зв'язку з цим ще одним аспектом історико-хронологічних досліджень стало вивчення історичного контексту письмових джерел, визначення достовірності яких багато в чому залежало від результатів порівняння літописних та математично-астрономічних датувань. Саме такому аналізу були успішно піддані фрагменти Іпатіївського та Воскресенського літописів, що зрештою дозволило говорити про математично-хронологічне підтвердження їхньої історичної автентичності та широкої інформативності.

Таким чином, можна вважати, що обидва літописи давали одну ту саму інформацію, обидва не містили помилки в датуванні подій, але інтерпретували дати відповідно до різних хронологічних систем координат.